

GRAND BUDAPEST HOTEL

Režija: Wes Anderson;

Igrajo: Ralph Fiennes, Willem Dafoe,

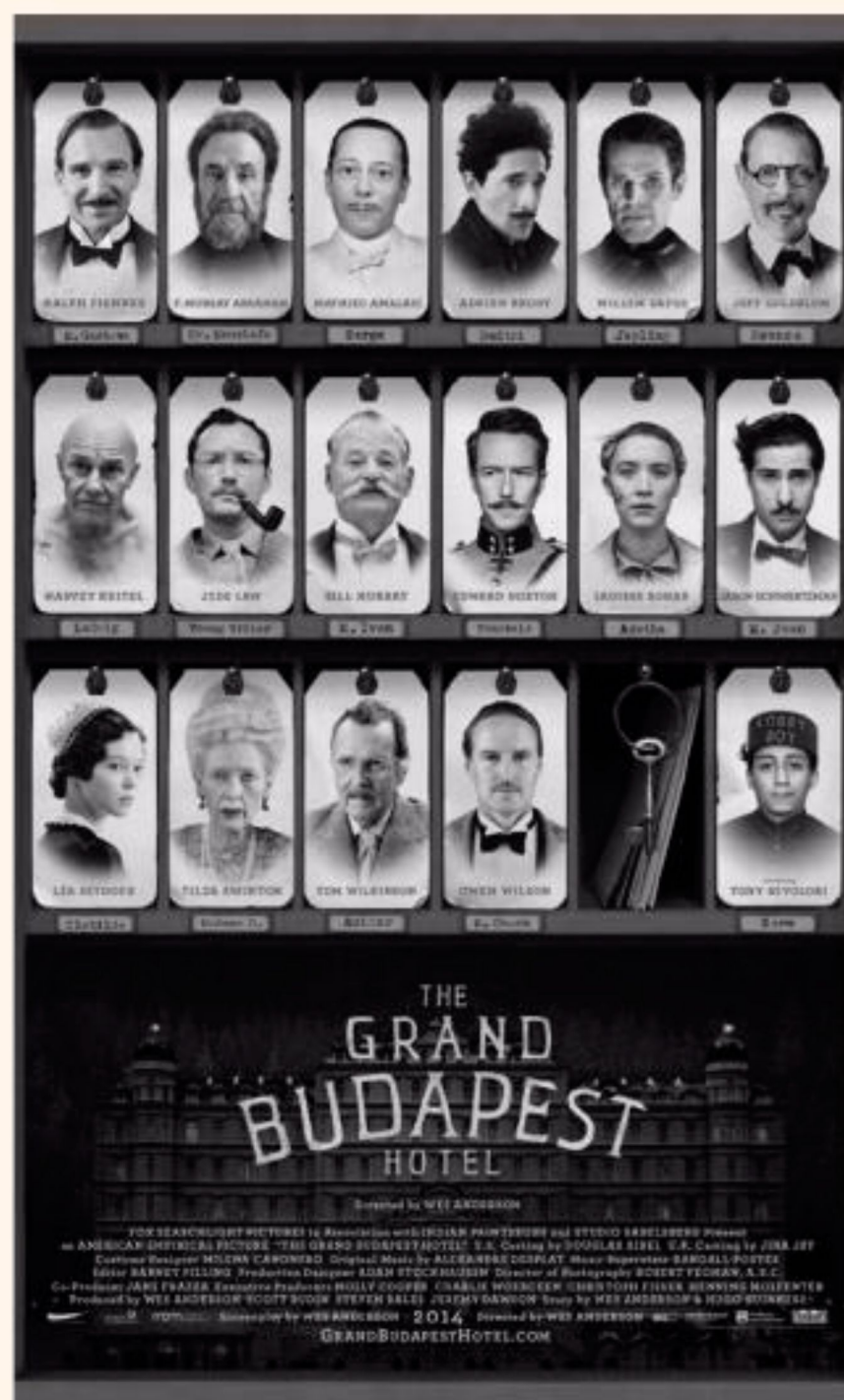
Tony Revolori, Tilda Swinton;

ZDA, 2014;

100 min.

Med kritiki čislana črna komedija v slogu holivudskih filmov iz 30. let prejšnjega stoletja je predvsem zgodba o šarmu – a ne kakršnekoli šarmu.

Režiser Wes Anderson nas popelje v nostalgični fiktivni svet, včasih ekscesen in bizaren, ki pa se mestoma spogleduje z resničnostjo, vsaj kar zadeva zgodovinski kontekst. Pred nami se pravzaprav kakor babuška razprejo kar tri zgodbe, vložene druga v drugo. Film je bil posnet po navdihu dunajskega pisatelja Stefana Zweiga in njegov osnovni okvir je namenjen prav poklonu temu avtorju. Kasneje se, skozi vzdušje zdraviliškega hotela v predvojni vzhodni Evropi, odvrti dinamični filmski kolaž s primesmi kriminalke, detektivke, grozljivke, elementi patetike in črnega humorja. Popelje nas od zlate dobe, pa vse do žalobnega propadanja nekega nekoč uglednega grand hotela, ki naj bi bil zbirališče vseevropske smetane. Pa vendar, tematika sama po sebi še ne pomeni, da bi ga lahko uvideli kot film s tipično evropsko narativnostjo ali označili za evropski film. Morda celo film o Evropi ne. Blesteča igralska zasedba z Ralphom Fiennesom v glavni vlogi, številni poudarjeni vizualni učinki in akcijski elementi, skorajda identični nekaterim že videnim prizorom iz starejših epizod Jamesa Bonda, nas prepričujejo, da gre za pompozni holivudski izdelek, ki svojo dramatičnost ustvarja s pretiravanji in eklektično mešanico najrazličnejših prvin, bolj kot s spontano dra-

matičnostjo same zgodbe, tako značilne za evropsko filmsko produkcijo.

Film se vrti okrog precej karikiranege boja za zapuščino ugledne hotelske gostje, z nekaj obveznimi čustvenimi vložki o nesebičnem prijateljstvu in romantični ljubezni ter bolj ali manj tragikomičnih zasukih glavnih junakov, ki zmorejo igralsko očarati s svojo ciničnostjo (R. Finnes), naivnostjo (T. Revolori) ali franklinovsko krutostjo (W. Dafoe). Poln je polarizacij med dobrim in zlim, kar ga na trenutke s svojim izmišljenim svetom postavlja že v polje pravljice. Ravno to je tisti njegov šarm, ki pa film v resnici oddaljuje od pristnega prikaza nekakšnega secesijskega vzdušja, klasične avstroogrške omike in »krjance« zdraviliških krajev in hotelov, kjer se je kovala prvovrstna evropska elitistična zgodovina. Pravi evropski secesijski šarm, če bi temu lahko tako rekli, v filmu zasenči prevelika nakopičenost vsega – zgodb, žanrov,

vizualnih učinkov – in ko vse te plasti odluščimo, nam ostane bore malo ti-stega občutka, ki bi lahko zares pričal o duhu predvojnega evropskega elitizma in meščanstva, ki so si za svoj oddih izbirali vzhodnoevropske kraje in iz njih ustvarili svoja pribežališča, ki niso bila le stvar bogastva pač pa tudi specifične kulture. Film hoče ugajati z romantično nostalgčnostjo, šarmira nas z do popolnosti izdelanimi filmskimi podobami in igralsko briljanco, a nas pušča razočarane v svoji prodornosti glede resnične ekstravagance neke dobe, ki tako ostaja le za Zweigovimi platnicami in v načetih stavbah zapuščenih zdraviliških parkov, pogreznjenih v mir svoje patine.

Teja Močnik

**Hannah Arendt
O NASILJU**

Prevod: Vlasta Jalušič in Mirt Komel;

Spremna beseda: Vlasta Jalušič;

Krtina, 2013;

115 str.

Lani je pri založbi Krtina izšel prevod še ene pomembne knjige politične teoreticarke Hannah Arendt, O nasilju. Knjiga se zlasti v svojem prvem delu umešča med avtoričine številne topične politične komentarje, drugi in tretji del pa je možno postaviti ob bok njenim razpravam o političnih kategorijah in konceptih, kot so tiste, zbrane v Med preteklostjo in prihodnostjo: Šest vaj v političnem mišljenju (Krtina, 2006) in Vita activa (Krtina, 1996), ki ima sicer širšo antropološko zastavitev.

Avtorica je knjigo napisala leta 1970 kot odziv na nekatere tokove v študentskem gibanju '68, predvsem na navduševanje takratne nove levice nad nasiljem kot sredstvom za »ustvarja-

nje zgodovine». To navdušenje je bilo po oceni avtorice na teoretski levici nekaj novega. Marksistična tradicija je sicer vedno čislala revolucijo, vendar jo je imela za možno šele takrat, ko protislovja in gniloba stare družbe tako dozori, da je prevrat izvedljiv brez obsežne uporabe nasilja. Če to ne drži, samovoljno revolucioniranje ne more biti uspešno, raba nasilja pa je v tem primeru prej kot učinkovito sredstvo spremembe odraz nerealizma in nemoči.

Za današnje bralce, ki ne poznajo podrobneje idejnih tokov in političnih debat okrog leta 1968, utegne začetek knjige biti nekoliko nejasen. Kontekst novolevičarske fascinacije z nasiljem postane razviden šele po nekaj straneh. Poskus razlage tega fenomena v prvem in deloma tretjem delu tudi ni najbolj jasen in pregleden. A to je značilnost vseh besedil H. Arendt. Toda z nekaj preureditve se izkaže, da knjiga ponuja lucidne uvide, ki so lahko zelo relevantni tudi za aktualne izkušnje levih aktivistov.

Avtoričina argumentacija se začne z opažanjem, da je dotedanja politično teoretska tradicija povedala bolj malo tehtnega o nasilju. Na eni strani ga je soglasno imela za jedro oblasti in politike, na drugi strani pa ga je kot samostojni problem obravnavala le obrobno. Aktualna grožnja jedrske vojne pa je po mnenju Arendtove povzročila zastarelost teh pojmovanj nasilja kot bistva politične moči. Atomske bombe kot najmočnejšega razpoložljivega sredstva nasilja ni mogoče zares uporabiti pri odločanju v političnih sporih, temveč le za zastraševanje. Zato je treba razmerje med oblastjo in nasiljem premisliti na novo, kar avtorica počne v drugem in

tretjem delu.

Senca atomske gobe je po Arendt tudi vplivni kontekst, zaradi katerega so se novolevičarski ideologi zatekali k ideji nasilja. Možnost jedrske kataklizme in negotova prihodnost naj bi bili temeljno politično izkustvo generacije študentskih protestnikov. Globoko nezadovoljstvo s tedanjim svetom je porajalo željo po njegovi spremembi. To pa je blokirala neosebna vladavina birokracije, ki s svojim tehnokratskim diskurzom nuje onemogoča delovanje. Birokracija je bila skupna tarča vseh različic upora '68. Privlačnost nasilja je torej posledica kombinacije nezadovoljstva z razmerami in nezmožnosti spremembe. Ljudem je bilo jasno, da je nevarne ali nevzdržne družbene procese treba ustaviti, hkrati pa je bilo videti, da tega ni mogoče doseči prek uveljavljenih vzvodov predstavniške demokracije, ki se je tudi sama birokratizirala. Nasilje, ki ga tedanje družboslovje ni zmoglo razumeti, saj je razmišljalo v parametrih družbe obilja, napredka in nenasilne vzgoje, je bilo po Arendt izraz politične stiske in nemoči.

Nasprotje med željo po spreminjanju sveta in nezmožnostjo delovanja se je z revolucionarnim patosom še stopnjevalo. Bolj ko so se visoko postavljeni cilji izmikali, hujše so bile frustracije in več je bilo iskanja (anti)teoretskih bližnjic. Tako se je študentsko gibanje v večjem delu izteklo v privatizacijo emancipacijskih stremeljenj, manjšina pa je skušala na silo podaljšati revolucionarni moment z nasilnimi akcijami. Te so bile jalove, ker so njihovi protagonisti že izgubili podporo drugih udeležencev gibanja ali pa je sploh nikoli niso imeli v takem obsegu (zlasti vključujoč tudi delavstvo), kot so hoteli.

Arendt izpelje dvojno presojo strukturnega in idejnega položaja novolevičarskih aktivistov. Na eni strani pravi, da jim je teoretska stava na nasilje predstavljala sredstvo, s katerim bi se domnevno dalo prekiniti nevzdržne zgodovinske procese, ki so jih frustrirali, obenem pa jim je služila tudi kot nadomestek za mišljenje lastnih političnih izkušenj. Na drugi strani pa avtorica ocenjuje, da so novolevičarski teoretiki pod vplivom tradicionalnega pojmovanja nasilja kot bistva politike zamudili priložnost, da bi reflektirali svojo dejansko izkušnjo nenasilnega delovanja, ki je generiralo politično moč. Ker niso razumeli moči lastnega delovanja, so se odpovedali tej poti in se začeli spogledovati z njenim nasprotjem ter obtičali v slepi ulici konfrontacije z mnogo močnejšim policijskim in pravosodnim nasiljem. Drugi in tretji del knjige sta zato namenjena utemeljevanju alternativnega konceptualnega aparata za razumevanje politike.

Poleg tistih, ki so se poigravali z idejami nasilja zaradi svoje idejne zmede, avtorica povezuje nasilje še s skupinami, katerih konkretni interesi so bili ogroženi v tedanjih turbulentah na univerzi, npr. z gibanjem Black Power. Njihova uporaba nasilja, da bi dosegli konkretni cilj, dosti bolj ustreza avtoričini nadaljnji opredelitvi nasilja kot nečesa bistveno instrumentalnega, kakor pa bi to lahko veljalo za novolevičarske moraliste. Ti so sicer trdili, da nastopajo v imenu obćih vrednot in interesov človeštva kot celote, a delavci, ki se jim niso pridružili, so dobro vedeli, da imajo študentski »vstajniki« kot bodoči poklicni intelektualci pač drugačne realne interese kakor delavstvo.

Drugi del knjige razvija koncept nasilja

in nekatere druge povezane koncepte, kot so moč (angl. strength), sila (angl. force) in avtoriteta. Glavni med njimi je oblast. Nasprotje in neskladje med oblastjo in nasiljem tvori teoretsko jedro knjige. Oblast (angl. power, nem. die Macht) je skupna zmožnost spreminjanja razmer, ki nastane iz delovanja z drugimi. V razmerju med institucijami oz. vladajočimi in med vladanimi se oblast kaže kot podporno mnenje. Vladani v tem primeru podpirajo vladajoče in jih s tem pooblašajo za vodenje določenih politik. Država ima oblast toliko časa, dokler so ji državljani lojalni in so jo pripravljene ubogati ali se boriti zanje. Revolucija pa se lahko zgodi potem, ko so vladajoči že izgubili oblast, ki so jim jo dodeljevali vladani. Podpornega mnjenja ni mogoče pridobiti s prisilo, temveč le z vključevanjem v sodelovanje. Celo diktatorji in totalitarni voditelji ne morejo učinkovito uporabljati nasilja nad žrtvami brez soglasja ljudstva. Oblast v smislu soglasja je tako bistvo vsake politične organizacije.

V nasprotju s tem je nasilje instrumentalno dejanje enega človeka nad drugim, s katerim dosežemo uboganje s prisilo. Nasilje je po Arendt vedno sredstvo za doseg nekega cilja, uporabljamo ga taktično in glede na njegovo učinkovitost. Medtem pa pri delovanju, kot ga je avtorica koncipirala v Viti activi, ciljev nikoli ne moremo nadzorovano doseči tako, kot smo si jih zamislili, saj vedno trčimo ob delovanje drugih in je rezultanta (so)delovanja nepredvidljiva. Oblast sodelujočih lahko podpira uporabo nasilja, če pa skušamo z nasiljem nadomestiti izgubo oblasti v politiki, jo še bolj uničimo in onemogočimo njen ponovni nastanek. Nasilje uničuje oblast in je nikakor ne more ustvariti.

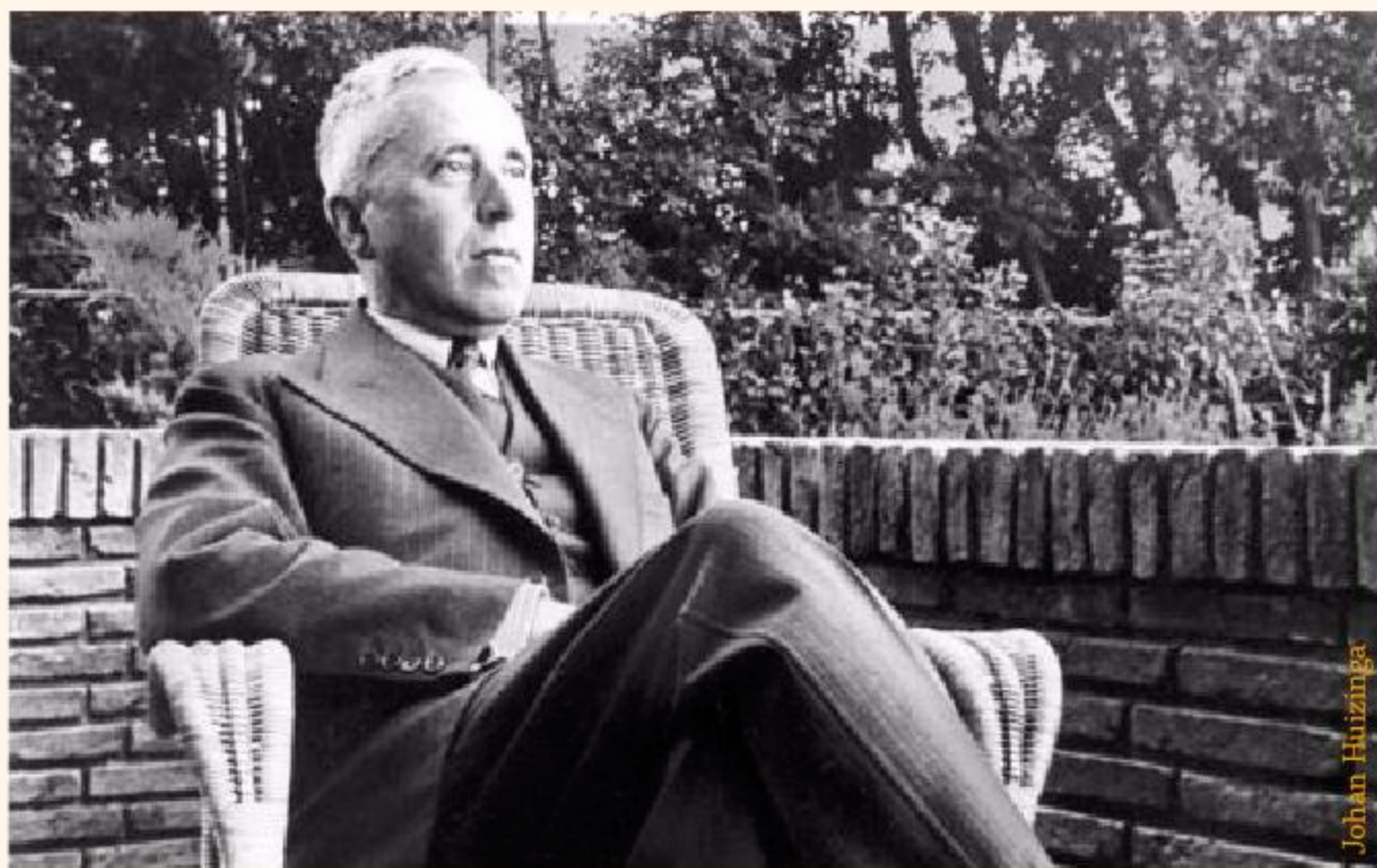
Če se nasilje uveljavi kot vodilna »praksa« državnega aparata, gre za vladavino terorja. Takšne vladavine so šibke v tem smislu, da jih ljudje ne podpirajo iz prepričanja, temveč kvečjemu zaradi strahu pred njimi. Ko pride do konfrontacije in strah popusti, se režimi čez noč sesujejo. Primer so vzhodnoevropski komunistični sistemi konec 80. let. Nasprotno pa je totalitarne režime, ki gradijo na iskreni podpori podanikov, možno sesuti le z obsežnim nasiljem od zunaj.

Tretji del knjige razpravlja o upravičenosti nasilja. Avtorica zagovarja stališče, da nasilje ni niti iracionalno niti zverinsko, temveč zelo človeško. Je sredstvo, ki ga uporabimo, da bi uveljavili svoj interes ali pravico, kadar sta izrazito ogrožena in ju ni mogoče doseči z drugimi sredstvi. Če v razmerah hude stiske ali krivice, ko smo stisnjeni v kot, ne reagiramo z nasiljem, to ni znak človeškosti, temveč bodisi svetništva bodisi otopelosti, ki jo povzroči razčlovečenje. Arendt tako pravi, da je nasilje upravičeno in smiselno, kadar je ogroženo življenje, v javnih zadevah pa tudi takrat, ko drugače ni mogoče vzpostaviti pravice. Toda v obeh primerih je upravičeno le kot kratkotrajno dejanje, ki ga je treba nato zamenjati z bolj sistemskimi ukrepi. Če pa hočemo na dolgi rok uresničevati neke javne cilje s pomočjo nasilja, lahko to sredstvo, ki ruši ostala medčloveška razmerja, prevlada tako nad ostalimi odnosi, kot tudi nad cilji. Nasilje kot instrumentalna dejavnost ima torej svoj ratio in s tem svojo upravičenost s pomembnostjo cilja. Če usmerimo nasilje zoper nadomestke, kar pogosto še danes predlagata »nenasilna« psihologija in pedagogika, pa je to iracionalno in le odlaga eskalacijo konflikta.

V zvezi s pojmom oblasti moram opozoriti na terminološko in prevajalsko zagato. Vsebinski koncepta, pa tudi njegovima označevalcema v angleščini in nemščini, bi po mojem mnenju dosti bolj ustrezal izraz »moč«. Gre za zmožnost, potencialnost aktiviranja ljudi za sodelovanje. Sam besedo oblast (če tule odmislim prevodni standard, s katerim je zaobjet osrednji koncept te knjige) razumem bolj kot formalno mesto ali kot formalno dodeljeno lastnost države, s katerima se ukvarja npr. ustavno pravo: oblast je vzpostavljena z ustavnim aktom, deli se v tri veje, ki imajo vsaka svoje pristojnosti itd. Seveda obstajajo relevantna križanja med državno oblastjo in arendtovo politično močjo (angl. power, nem. die Macht). Npr. Janez Janša je, če uporabim ta besednjak po svoje, v času protestov v zimi 2012–2013 še imel formalno oblast, ni pa več imel politične moči, saj je izgubil podporo državljanov. Njegov poskus, da bi izgubljeno legitimnost nadomestil z grožnjami, je izzval humor in bes. Ker ni hotel priznati izgube politične moči, brez katere je tudi zasedanje mesta oblasti jalovo, so ga protestniki označili za zombija: za političnega mrtveca, ki še noče priznati, da je že mrtev. Drugi primer: današnja praznovanja dneva državnosti so prazni ritual, v katerega večina ne verjame več; državljani ne podpirajo več države in vladajočih ter na volitvah serijsko menjajo stranke in ekipe. Če bi se zgodila resna zunanja kriza, bi se državni aparat sesul kot hišica iz kart. V tem smislu so tri veje oblasti črka na papirju, njihova učinkovitost pa je odvisna od moči, to je od mnjenja, ki ga imajo državljani o njih. Prevajalca sta se odločila za drugačen standard. Koncept power sta prevedla

kot oblast, in sicer verjetno iz treh razlogov. Prvi je ta, da bi sicer imela zagato pri distinkciji med strength kot individualno, npr. fizično ali denarno močjo, in med power kot politično močjo. V tem primeru bi se zdelo, da gre za dve različici istega, moči, ne pa za dvoje zmožnosti, ki učinkujeta povsem različno in imata tudi različne izvore. Drugi je ta, da sta hotela z izbranim terminološkim zamikom poudariti politično (delovanjsko) razsežnost formalnih instanc oblasti. Tretji razlog pa je močna zaznamovanost pojma »moči« s konceptom »razmerij moči«, ki dominira v sodobnem kritičnem družboslovju. Pri tem imajo v mislih razmerja gospodstva in jih obravnavajo kot nekaj strukturnega ali kot položaj, podoben pozicijski vojni. Glavni problem tega koncepta je politični fatalizem: zoper »strukturna razmerja moči« se ne da storiti ničesar, razen da opozarjamo nanje. V nasprotju s tem pa je glavno sporočilo opusa H. Arendt to, da je prekinjanje struktur z delovanjem možno.

Z odločitvijo, da bosta power prevajala kot »oblast«, sta se prevajalca odmaknila od antipolitičnega družboslovnega besednjaka, a sta obenem zašla v druge terminološke zagate. Arendt namreč iz koncepta power izpeljuje jezikovno skladne izpeljanke, npr. empowerment in powerlessness. Če power prevajamo kot »oblast«, sledijo bodisi jezikovne nerodnosti (»pooblastilo« namesto »opolnomočenje«) bodisi besedotvorne nedoslednosti (»nemoč«). Toda takih prevajalskih težav nikoli ni mogoče razrešiti optimalno. Še toliko težje je to na področjih, kjer uveljavljeni besednjak zaznamuje zgodovinska izkušnja, ki je neskladna z nekim alternativnim konceptualnim aparatom. Tako je sloven-

ska beseda »oblast« blizu besedi »last« in predpostavlja, da je oblast nekaj, kar vladajoči posedujejo oz. je vzvišeno nad vladanimi. Če politično polje dojemamo prek teh predpostavk, se potem zdi ključno vprašanje, kako osvojiti oz. obdržati mesto oblasti, in ne, kako jo generirati ali odvzeti »od spodaj«, z delovanjem.

Hannah Arendt in prevod knjige O nasilju je torej treba brati z nekaj terminološke prožnosti in pri tem slediti logiki konceptov.

Gorazd Kovačič

Johan Huizinga JESEN SREDNJEGA VEKA

Prevod: Bogdan Šteh;
Spremna beseda: Marko Štuhec;
Studia Humanitatis, 2013;
606 str.

Težko bi zanikali trditev, da je slovensko zgodovinopisje pozitivistično in konzervativno. Toda opaziti je mogoče tudi nasproten trend: imamo precej prevodov zgodovinskih del, ki se posvečajo ravno preučevanju družbenih pojavov, kate-

rim se slovensko zgodovinopisje vztrajno izogiba – ekonomije, razmerij med družbenimi skupinami in kulturi. Mnogi so izšli v zadnjih letih. Taka je recimo pred kratkim prevedena Pomen druge svetovne vojne, v kateri njen avtor Ernest Mandel raziskuje posledice druge svetovne vojne na evropske družbe ter njeno povezanost s svetovnimi ekonomskimi tokovi. In taka je tudi Huizingova Jesen srednjega veka, v kateri se avtor ne posveča političnim dogodkom, pač pa kulturi.

Preden se lotimo podrobne obravnave dela, velja reči kakšno o njegovem avtorju. Johan Huizinga se je rodil 1872 v Groningenu na Nizozemskem. Od leta 1891 do 1897 je študiral nizozemski jezik, geografijo, sanskrt in zgodovino, študij je zaključil z disertacijo o komičnem v indijskem gledališču.

Po končanem študiju je nekaj časa poučeval na gimnaziji, dokler ni postal najprej docent za nizozemsko zgodovino, leta 1915 pa redni profesor za zgodovino na univerzi v Leidnu. Tam je poučeval do nemške zasedbe Nizozemske 1941. Zaradi svojih protinacističnih